

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД СУЧАСНОЇ НАУКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ

Статтю присвячено проблемам професійного розвитку особистості. У цьому контексті переглянуто підходи до формування професійного мислення майбутнього конкурентоспроможного фахівця. Проведено аналіз досліджень психолого-педагогічної літератури щодо визначення сутності змісту дефініції “професійне мислення” особистості. Зроблено акцент на тому, що професійне мислення особистості варто розглядати як складний феномен та системоутворювальний компонент професійної компетенції майбутнього конкурентоспроможного фахівця. Зазначено перспективи подальшого вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: конкурентоспроможність фахівців, професійна підготовка, професійно важливі якості, особистість майбутнього фахівця, професійне мислення особистості.

Зростання науково-технічного та соціального прогресу стають передумовою справжньої технологічної революції. На думку фахівців, вона не тільки знаменує собою новий етап розвитку людської цивілізації, що само по собі потребує глибокого філософського аналізу, а й висуває принципово нові вимоги до професійної компетенції та особистості майбутнього фахівця. Суспільству потрібні фахівці, які мислять, а не тільки беруть кліше й користуються ним.

Очевидним стає те, що професійна підготовка має передбачати поряд з отриманням глибоких фахових знань, умінь і навичок, залучення глибинних основ особистості – її творчого потенціалу, що можливо за умови активзації мисленнєвих процесів особистості.

Сучасні науковці в галузі психології та педагогіки констатують необхідність розвитку професійного мислення майбутнього фахівця як однієї з професійно важливих якостей, однак її вирішення гальмується низкою суперечностей, а саме між:

- традиційною системою підготовки майбутніх фахівців і недосконалістю творчого індивідуального характеру їхньої практичної діяльності;
- рівнем підготовленості особистості та можливістю застосовувати свої знання, вміння й навички на практиці;
- недостатньою увагою до розвитку професійного мислення з боку студентів і потребами сучасного ринку праці.

У цьому контексті виникає необхідність у перегляді старих та розробки нових педагогічних основ формування професійного мислення сучасного конкурентоспроможного фахівця, який у складних життєвих ситуаціях має характеризуватися високою моральністю, духовністю, самоорганізацією, рефлексивністю, критичністю мислення, професійною ідентичністю.

Аналіз стану досліджень і публікацій з проблеми також є свідченням її актуальності й істотної практичної значущості. У цьому можна переконатися у працях А. Баталова, Д. Завалішиної, М. Кашапова, Ю. Корнілова, Ю. Кулюткіна, А. Маркової, О. Матюшкіна, Н. Повякель, З. Решетової, Г. Рубан, О. Тихомирова [4; 6; 8–10]. Висвітлення проблеми формування професійного мислення знайшло відображення у статтях таких українських науковців, як І. Болотнікової, Т. В. Гури, Т. Є. Гури, А. Зуєвої, В. Ковальчук, Г. Нагорної, Г. Рубан, О. Тарасової, Е. Чернишової, О. Шайди [2; 3; 7; 12]. Думки щодо вирішення проблеми підготовки сучасних конкурентоспроможних фахівців відображено в працях А. Алексюка, В. Бикова, Г. Васяновича, В. Гриньової, Т. Гури, В. Євдокимова, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Ігнатюк, С. Пазиніча, О. Пономарьова, О. Романовського, Т. Сущенко, Л. Товажнянського та ін.

Системний аналіз наукових джерел із зазначеної проблеми показує, що проведені дослідження й досі не вичерпують повноти обсягу актуальності та практичної значущості проблеми формування професійного мислення майбутніх конкурентоспроможних фахівців, оскільки вона пов'язана із надскладним психічними процесами людини та підпадає під вплив вимог сьогодення. Аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього конкурентоспроможного фахівця та змісту професійно-соціальних компетенцій у попередніх дослідженнях автора статті [5] свідчить, що в українській педагогіці не приділяється належної уваги системному, цілеспрямованому формуванню професійного мислення майбутнього фахівця в умовах вищої школи, на сьогодні залишаються недослідженими психологічні механізми й закономірності розвитку професійного мислення в майбутніх фахівців у процесі навчання у вищій школі [2]. Водночас у зарубіжній педагогіці активно розробляють проблеми формування й розвитку активного, креативного, творчого, продуктивного, професійного мислення. Як приклад можна навести праці В. Андронова, Р. Акоффа, Г. Валіулліної, Т. Вауліної, Є. Коллі, Є. Савіна, Deanna Kuhn, David Dean Jr. та ін.

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє теоретичне і практичне вивчення, інтерес дослідників у багатьох сферах людської діяльності зумовили необхідність вивчення психолого-педагогічного досвіду сучасної науки у формуванні професійного мислення сучасних конкурентоспроможних фахівців.

Мета статті – проаналізувати досвід сучасної психолого-педагогічної науки у формуванні професійного мислення майбутніх конкурентоспроможних фахівців з метою розробки інноваційних методик модернізації навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності.

Психолого-педагогічна література акцентує увагу на тому, що професійне мислення є особливим видом мисленнєвих процесів, які забезпечують вирішення особистістю проблем її професійної діяльності; відзначає, що процеси мислення в різних фахівців відбуваються за універсальними психологічними законами, але кожна професія має свою специфіку

предмета, засобів і результатів. Якщо зупинятися на процесуальному аспекті професійного мислення, то доцільно навести судження А. Маркової. Під професійним мисленням фахівця науковець вбачає “домінантне використання засобів вирішення проблемних завдань, способів аналізу професійної ситуації, прийняття професійних рішень, способів вичерпування змісту предмета праці, що прийнятні в цій професійній сфері” [9, с. 90]. Дослідник виділяє такі види мислення: теоретичне, практичне, репродуктивне, наочно-образне, словесно-логічне, наочно-дієве, аналітичне, інтуїтивне й констатує: “Всі ці види мислення можуть виступати як характеристики професійного мислення... Разом з тим їх своєрідне поєднання залежно від предмета, засобів, умов, результату праці може викликати специфічні види професійного мислення – оперативне, управлінське, педагогічне, клінічне тощо” [9, с. 92].

Так, З. Решетова відзначає, що коли йдеться про професійне мислення фахівця, інтуїтивно мають на увазі *особливості мислення фахівця в процесі практичної діяльності*, що дають йому змогу успішно вирішувати професійні завдання на високому рівні майстерності: швидко, точно, оригінально, причому як типові, так і нетипові. Водночас цей науковець наголошує, що термін “професійне мислення” вживають у психології скоріше інтуїтивно, а не як дефініцію, що має чітке визначення. Це скоріше назва деякої проблемної галузі, використання якої дає змогу відокремити її від інших [11].

Ю. Трофімов, Я. Крушельницька, М. Кашапов та інші науковці розглядають професійне мислення як *інтелектуальну діяльність* щодо вирішення професійних проблем [6] і вважають, що об’єктивний процес інтелектуалізації праці вимагає формування у працівника мислення, спрямованого на оновлення знань, підвищення кваліфікації, знаходження нових, оригінальних способів розв’язання проблем, прогнозування ситуацій і прийняття нестандартних рішень.

Відповідно до принципу єдності мислення й діяльності, що був сформований у працях А. Брушлінського, Л. Виготського, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, Б. Теплова, професійне мислення майбутнього фахівця потребує розгляду в нерозривному зв’язку з його діяльністю. Будь-яка професія зумовлює свої особливі вимоги до мислення фахівця: глибина, гнучкість, швидкість і точність в успішному вирішенні специфічних професійних завдань. Саме тому за своїми характеристиками професійне мислення, наприклад, інженера-механіка, не буде аналогічним мисленню педагога, лікаря, юриста тощо.

Так, Т. Є. Гура у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук (2014) на тему “Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки” визначає *професійне мислення майбутнього психолога* як надскладний, інтегративний, поліпроцесуальний і полісистемний феномен; особливий вид мислення, що забезпечує вирішення майбутнім фахівцем проблем його професій-

ної діяльності та професійного розвитку, функціонує на предметно-орієнтованому, діяльнісно-орієнтованому й методологічному рівнях завдяки різнорівневій рефлексії. На основі здійсненого в роботі аналізу зарубіжного досвіду підготовки психологів, контент-аналізу освітніх стандартів (“Оптимальні стандарти” для професійної підготовки фахівців у галузі психології (EFPPA), European Diploma in Psychology тощо), навчальних планів і програм науковцем встановлено, що, незважаючи на особливості організації освітнього процесу в різних країнах світу (його структури, термінів навчання, характеру сертифікації дипломованих фахівців), одним із її провідних завдань є цілеспрямований, системний розвиток їх професійного мислення. Т. Є. Гура стверджує, що він відбувається завдяки таким заходам: спеціальним обов’язковим та елективним навчальним курсам, спецкурсам, спрямованим на опанування студентами професійних узагальнень; активізації мисленнєвих процесів шляхом упровадження системи тренінгів, дискусій, рольових ігор, кейс-стаді, навчальних конференцій, методів проєктів і ситуативного навчання, клінічного наставництва, професійних майстерень, методів колегіального розвитку мислення, портфоліо; навчальним та обов’язковим супервізорським практикам [10].

М. Кашапов зазначає, що систематичне формування *педагогічного мислення* сприяє підготовці вчителя, спроможного до усвідомленого творчого перетворення себе та учнів [4]. Однак найбільш складним, на думку науковця, а тому практично не дослідженим, залишається навчання вирішувати нестандартні педагогічні ситуації, виокремлювати принципи, механізми та закономірності становлення професійних і особистісних особливостей педагогічного мислення – насамперед, моральних, духовних.

В. Ковальчук визначає *професійне мислення фахівців економічного профілю* як універсальну психічну здатність до раціонального пізнання дійсності, самого себе, до економічного мислення й ефективного розв’язання різноманітних професійних проблем. Науковець наголошує на необхідності цілеспрямованого формування професійного мислення та зазначає, що для досягнення цієї мети необхідно “комплексно застосовувати філософський, психологічний і, власне, педагогічний підходи до розуміння природи людського інтелекту та мислення. Комплексним виявом цих підходів може бути науково обґрунтована педагогічна система формування економічного мислення в майбутніх фахівців економічного профілю у ВНЗ, що становить упорядковану кількість взаємопов’язаних структурних, динамічних і функціональних компонентів навчально-виховного процесу, які активно взаємодіють між собою, виступають у взаємодії з оточенням як цілісне утворення та мають єдність керування і спільну мету – формувати професійне мислення у студентів у процесі вивчення ними професійно орієнтованих навчальних дисциплін та творчої навчальної діяльності” [7].

Професійне технічне мислення О. Тарасова описує як сукупність послідовних мисленнєвих дій, спрямованих на відображення у свідомості людини технічних процесів і об’єктів, принципів їх будови та використан-

ня технічних понять і образів. Конкретним проявом професійного технічного мислення вона вважає розуміння техніки: швидке засвоєння структури технічного приладу, принципу його дії, виявлення недоліків, недосконалості в ньому, знаходження неполадок у технічних об'єктах та механізмах, розробка засобів удосконалення технічних приладів тощо. Без участі технічного мислення, на думку науковця, неможливе конструювання нових і вдосконалення вже діючих машин та технологічних процесів, тобто неможлива технічна творчість. Професійна діяльність у сучасних умовах праці потребує від робітників розвиненого професійного мислення, професійної творчості [12].

Під *інженерним мисленням*, на думку Т. В. Гури, варто розуміти “особливий вид мислення, який формується і проявляється при рішенні інженерних задач, що дозволяє швидко, чітко та оригінально вирішувати як ординарні, так і неординарні задачі в певній предметній області, направлені на забезпечення технічних потреб в знаннях, способах, прийомах з метою створення технічних засобів та організації технологій” [3]. Науковець вважає, що в умовах технічного університету необхідно розвивати інженерне мислення не тільки під час викладання спеціальних та фундаментальних дисциплін, а й дисциплін соціально-гуманітарного блоку. Формування професійного мислення майбутнього інженера слід розглядати як з позиції фундаментального підходу, забезпечуючи філософське бачення вимог до особистості постіндустріального суспільства в період загострення енергетичних та екологічних проблем, так і з позиції утилітарного, прикладного значення професійно важливих якостей мислення інженерного фаху (М. Голубцов, Н. Гутарева).

Таким чином, аналіз суджень експертів показує, що подальше дослідження специфіки та меж ефективності інженерного мислення потребує прояснення змісту, що закладено в протиставленні інженерного й гуманітарного способів мислення, уточнення змісту кожного з них і, нарешті, їх операціоналізації.

Підсумовуючи, видається доречним навести міркування фахівця з педагогічної психології Т. Вауліної стосовно того, що “на теперішній момент семантичне навантаження на поняття “професійне мислення” має містити в собі не тільки необхідні фахівцю знання, уміння та навички..., а й високий загальноінтелектуальний рівень, володіння такими якостями “сучасної” особистості, як: критичність, відповідальність, цілеспрямованість, толерантність, креативність, відкритість для нового досвіду, готовність до змін і багато інших” [1, с. 94]. На думку науковця, професійне мислення – це не тільки вирішення професійних завдань, а й розвиток дійсності, яка розкривається для особистості, що мислить, як простір для нової діяльності.

Таким чином, можна зазначити, що коли ми говоримо про професійне мислення сучасного конкурентоспроможного фахівця, то маємо на увазі не тільки особливості мислення як психічного процесу, зумовленого специфікою професійної діяльності, скоріше йдеться про систему компонентів

різного характеру, серед яких можна виділити такі: формування в особистості активної життєвої позиції, особистісного змісту; здатність до саморозвитку; креативність; високі моральні якості, духовність; професійна культура та етика; формування оптимізму; формування вміння зберігати свою індивідуальність; формування вміння адаптуватися до постійно мінливих соціокультурних умов, самореалізація у цих умовах; формування відповідальності за складні рішення в проблемних ситуаціях.

Отже, аналіз досліджень із проблем формування професійного мислення сучасного конкурентоспроможного фахівця свідчить про актуальність цієї психолого-педагогічної проблеми, її недостатню розробленість в умовах вищої школи, а також неоднозначність поглядів науковців. Єдність думок науковців виявляється в тому, що значення мислення при підготовці фахівця до практичної діяльності досить велике. Варто зазначити що, *по-перше*, набуті знання не можуть бути зафіксовані без розумових дій. Саме тому розвиток мислення має значення при формуванні сучасного фахівця. *По-друге*, навчання у вищому навчальному закладі, насамперед, сприяє суттєвому впливу на загальний розвиток студентів і набагато менше торкається розвитку глибинних, образних його основ, що відіграють дуже велику роль при оволодінні професією. *По-третє*, теоретико-практичний характер професійного мислення майбутнього конкурентоспроможного фахівця є однією з суттєвих його особливостей.

Отже, *професійне мислення сучасного конкурентоспроможного фахівця* можна визначити як надскладний феномен; як системоутворювальний компонент професійної компетентності майбутнього фахівця; як сукупність послідовних мисленнєвих дій фахівця, спрямованих на вирішення проблем його професійної діяльності з участю духовності та рефлексії. Професійне мислення особистості варто віднести до категорій, які визначають конкурентоспроможність фахівця та потребують цілеспрямованого розвитку.

Висновки. У сучасних умовах пильна увага зосереджена на питанні виховання фахової еліти, спроможної творчо вирішувати типові та надскладні проблемні фахові завдання; виникає потреба в ерудованих і компетентних особистостях. У цьому контексті необхідним стає перегляд та коригування змісту фахової підготовки майбутніх фахівців. На нашу думку, рівень розвитку професійного мислення сучасного конкурентоспроможного фахівця визначає спроможність особистості до вільної орієнтації й продуктивної самореалізації в умовах ринку та стрімких соціальних змін.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо проектування нових педагогічних методик формування професійного мислення особистості як системоутворювального компонента його професійної компетентності.

Список використаної літератури

1. Ваулина Т. А. К постановке проблемы профессионального мышления в психологии / Т. А. Ваулина // Вестник БГПУ: Психолого-педагогические науки. – Барнаул, 2004 – Вып. 4. – С. 93–98.
2. Гура Т. Є. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Тетяна Євгенівна Гура. – Київ, 2014. – 35 с.

3. Гура Т. В. Інженерне мислення як необхідна складова конкурентноздатності інженера-програміста [Електронний ресурс] / Т. В. Гура – Режим доступу: <http://archive.kpi.kharkov.ua/View/35072/>.

4. Завалишина Д. Н. Практическое мышление: Специфика и проблемы развития / Д. Н. Завалишина. – Москва : Институт психологии РАН, 2005. – 376 с.

5. Ігнатюк О. А. Проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків авіаційного профілю в умовах вищої школи / О. А. Ігнатюк, О. І. Панченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць / редкол.: О. Е. Коваленко (гол. ред.) та ін. – Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2014. – Вип. 42–43. – С. 7–12

6. Кашапов М. М. Психология профессионального педагогического мышления (методология, теория, практика) / М. М. Кашапов // Психология профессионального педагогического мышления / под ред. М. М. Кашапова. – Москва : Изд-во Института психологии РАН, 2003. – С. 73–143.

7. Ковальчук В. Б. Формування професійного мислення у студентів / В. Б. Ковальчук // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків : ХПІ, 2006. – № 1. – С. 90–99.

8. Корнилов Ю. К. Психология практического мышления : монография / Ю. К. Корнилов. – Ярославль : ДИА-пресс, 2000. – 205 с.

9. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Знание, 1996. – 308 с.

10. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія / Н. І. Пов'якель. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 295 с.

11. Решетова З. О. Психологические основы профессионального обучения / З. О. Решетова. – Москва : Изд-во Москов. гос. ун-та, 1985. – 208 с.

12. Тарасова О. В. Проблема розвитку професійного технічного мислення в теорії та практиці професійної підготовки робітників / О. В. Тарасова // Актуальні проблеми психології: Наук. зап. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка : зб. наук. ст. / за ред. С. Д. Максименка. – Київ : Міленіум, 2006. – Вип. 31. – С. 297–305.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2015.

Панченко О. И. Психолого-педагогический опыт современной науки в формировании профессионального мышления современных конкурентоспособных специалистов

Статья посвящена проблемам профессионального развития личности. В этом контексте пересмотрены подходы к формированию профессионального мышления будущего конкурентоспособного специалиста. Проведен анализ исследований психолого-педагогической литературы по определению сущности содержания дефиниции “профессиональное мышление” личности. Сделан акцент на том, что профессиональное мышление личности следует рассматривать как сложный феномен и системообразующий компонент профессиональной компетенции будущего конкурентоспособного специалиста. Указаны перспективы дальнейшего совершенствования профессиональной подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: конкурентоспособность специалистов, профессиональная подготовка, профессионально важные качества, личность будущего специалиста, профессиональное мышление личности.

Panchenko O. Psychological and Pedagogical Experience of Modern Science in the Formation of Modern Competitive Specialist's Professional Thinking

The article deals with the problems of the professional development of a person. The content of the competitive person's professional thinking training is revised in this context.

The scientific works by modern psychologists and educators about forming the professional thinking of future specialists were revised in this context. We analyzed psychological and pedagogical literature in order to get the information about the content of the definition “professional thinking” of a person. The professional thinking of the future psychologists, educators, economists, engineers were analyzed. According to acquired information we emphasize that professional thinking of a person should be considered as a complex phenomenon and a system-organizing component, that forms professional skills of the future competitive specialist. We found out that professional thinking of the future specialist is one of the most important professional skills. We think that when we speak about modern competitive specialist’s professional thinking we mean system of different nature components. The author considers that the review and correction of the future professional’s training content are needed. We emphasize that the level of modern competitive specialist’s professional thinking determines the ability of the individual free orientation and productive self realization. The author considers that purposeful forming of the future specialist’s professional thinking is a key to the future competitiveness of the person. The prospects of further improvement of future specialist’s professional training are mentioned.

Key words: *competitiveness, professional training, professionally important qualities, the identity of future professionals, professional thinking of a person.*